RADOVAN IVANČEVIĆ

DIOKLECIJANOVA PALAČA - ŠKOLA RENESANSNIH GRADITELJA I KLESARA

DIOKLECIJANOVA PALAČA - - ŠKOLA RENESANSNIH GRADITELJA I KLESARA

Interes za kasnoantičku Dioklecijanovu palaču izgrađenu na samom početku IV. stoljeća, razvio se u okviru zanimanja i štovanja antičke baštine općenito, tijekom XV. stoljeća. Da su renesansni arhitekti proučavali palaču svjedoče njihovi do danas sačuvani crteži, stoljećima precrtavani u cilju studija proporcija i korišteni od arhitekata u projektiranju novih građevina — od A. Palladia u Italiji u XVI. st. i G. B. Serlia koji je širio renesansu u Francuskoj do R. Adama u XVIII. stoljeću u doba pojave klasicističke umjetnosti u Engleskoj, pa i kasnije. Ali dok se veoma često spominje i podsjeća na preuzimanje antičkih građevnih *oblika* — tipova stupova i kapitela, profila lukova, arhitrava i vijenaca ili okvira prozora i vrata itd. — manje se obraćala pažnja, pa je stoga još nedovoljno istraženo i potkrijepljeno konkretnim primjerima: koliko su renesansni stvaraoci koristili antičke uzore u građevnim *konstrukcijama i u klesarskoj* tehnici i umijeću. A možemo s punim pravom reći da je za renesansne graditelje i klesare, konstrukcija i klesarstvo Dioklecijanove palače u Splitu bila visoka škola i stalna izložba predložaka i uzora „na otvorenom".

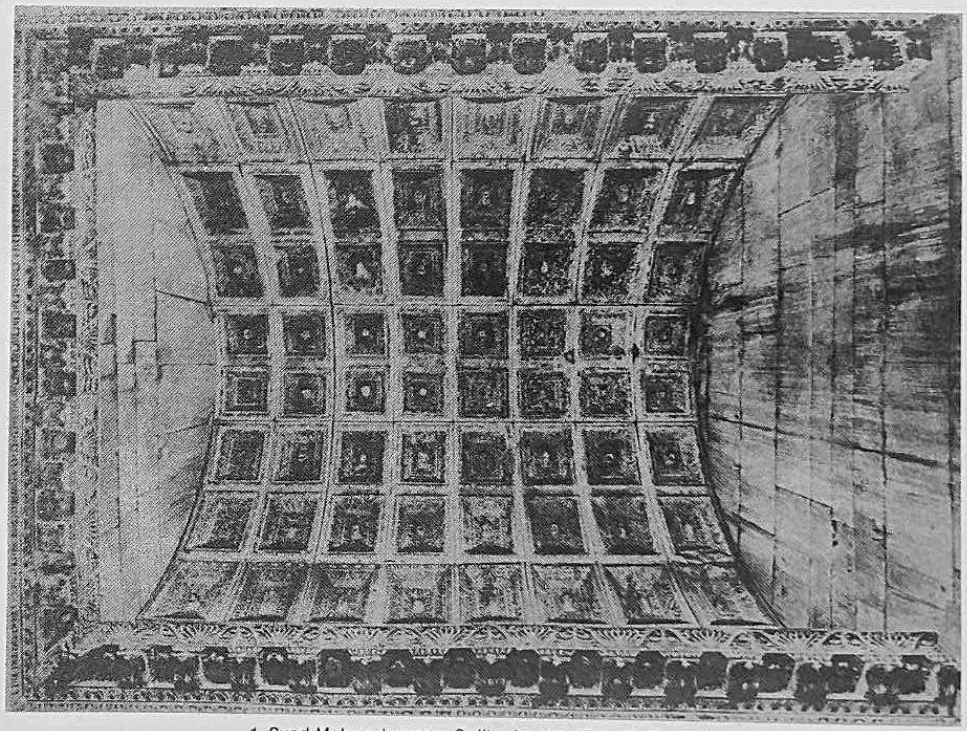

1. Svod Maloga hrama u Splitu, iznutra (Foto N. Gattin).

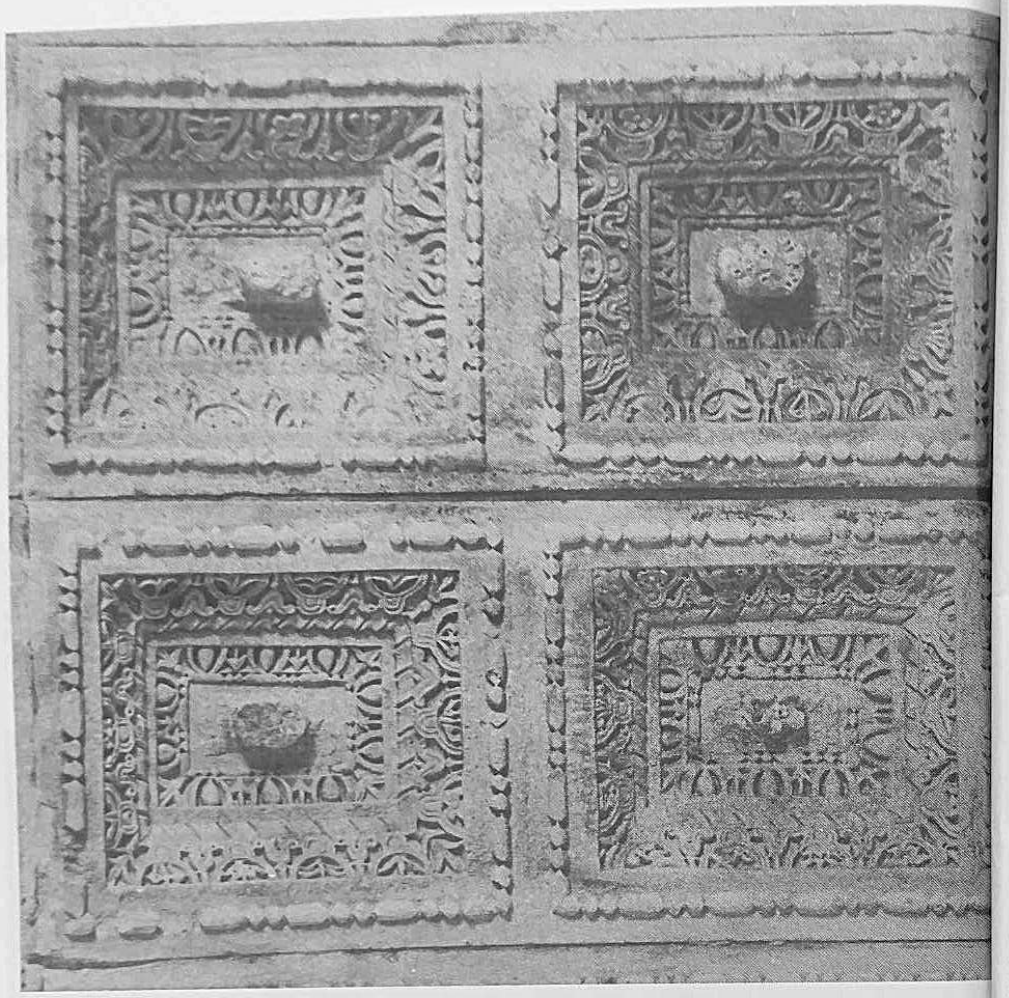

2. Detalj montaže svoda blokovima od po dvije kasete (Foto K. Tadić).

Tko god ne pristupa starim spomenicima arhitekture samo prema prikazima iz knjiga, nego ih promatra u životu i nastoji ih doživjeti u vremenu i prostoru, lako može zamisliti kako su arhitekti XV. i XVI. stoljeća obilazili Palaču s crtaćim priborom i mjernim užetima i letvama, pažljivo proučavajući oblike, mjere i proporcije, način klesanja i sastavljanja kamenih dijelova, ne iz arheološkog ili povijesnog interesa, nego kao praktičari koji su se dnevno nalazili pred istim zadacima: kako što savršenije i ljepše, a statički pouzdano i trajno graditi i oblikovati građevine i njihove dijelove. Samo se tom praksom, tom Antičkom Akademijom graditeljstva i kiparstva Dioklecijanove palače može objasniti pojava i razumjeti porijeklo nekih renesansnih spomenika u Dalmaciji, među kojima ima i jedinstvenih u Evropi toga doba. Navest ćemo nekoliko primjera.

1. Što je moglo potaknuti *Jurja Matejeva Dalmatinca da* 1441. projektira i započne gradnju i njegova nasljednika *Nikolu Firentinca* da nastavi i početkom XVI. stoljeća završi ŠIBENSKU KATEDRALU kao *jedinu* u Evropi građevinu izvedenu isključivo kamenom, bez upotrebe drugih materijala, montažnom tehnikom konstrukcije iz velikih kamenih elemenata sastavljenih bez vezivne žbuke međusobnim stepenastim usijecanjem ili po načinu uobičajenom za spajanje drvenih dijelova na „utor i pero" ? Da li su to bili neodgovorni eksperimentatori, koji su gradili na rizik ili vrsni poznavaoci projektantskog umijeća i

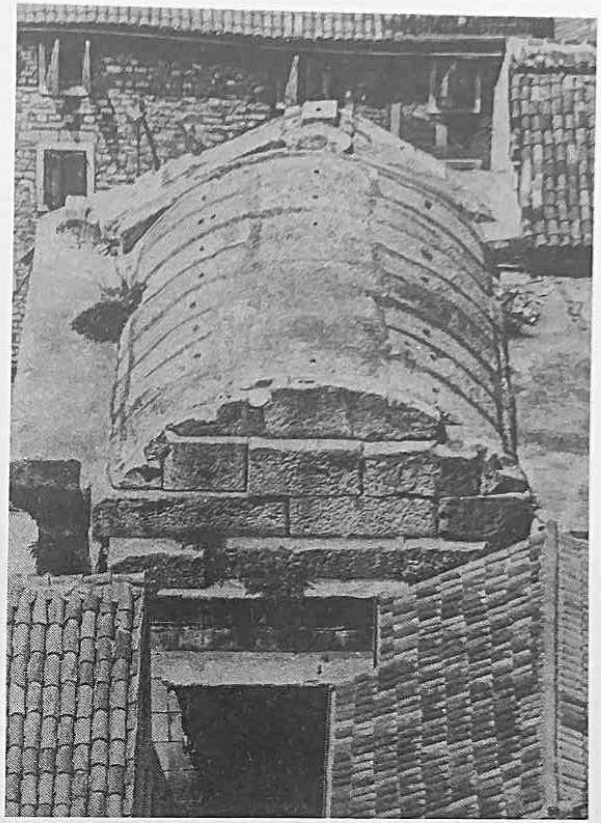

3. Svod Maloga hrama, izvana (Foto N. Gattin).

graditeljskog i klesarskog zanata, koji su pouzdano znali iz *iskustva* da ne moraju uopće graditi *krov,* jer će njihova konstrukcija KAMENOG SVODA I KUPOLE i bez toga odoljeti i oborinama i vremenu? Naravno da su znali, jer su vidjeli svojim očima i mogli se uvjeriti da je MALI HRAM Dioklecijanove palače, koji je izvorno imao krov, mogao i bez njega! Da je stoljećima odolijevao vremenu, jer je savršena klesarska tehnika pojedinih dijelova bačvastog svoda — koji je iznutra kasetiran, ali nije klesana svaka kaseta posebno, nego po dvije u većem bloku — i preciznost montaže susjednih dijelova osigurala da isti blokovi kamena vrše istodobno funkciju kasetiranog svoda iznutra i poluvaljkastog „krova" izvana. Ono što je Mali hram postao razornim djelovanjem vremena, slučajno, (da je ostao bez pokrova, drvene krovne konstrukcije pokrivene crijepom) Juraj je projektirao namjerno i svjesno. Kao tipični renesansni arhitekt, Juraj je izučavao antiku i shvatio poduku iz historije građevnih konstrukcija, klesarskog umijeća i značenja montažne preciznosti, koju mu je pružio kasnoantički spomenik, Mali hram. Ali budući da su svjesno gradili bez krova, Juraj i Nikola su genijalno razradili sistem montaže svoda i kupole tako da uvijek gornji dio prelazi preko dolnjega, pojačavajući sigurnost spoja i onemogućavajući oborinskoj vodi da prodre u unutrašnjost, osiguravajući njeno oticanje u kameni žljeb usječen u završnom vijencu fasade.
2. Montažnom metodom pomoću velikih monolita konstruirao je *Juraj Dalmatinac* i APSIDE ŠIBENSKE KATEDRALE projektirane 1441., a izvedene do visine bočnih apsida kroz tri godine, kako svjedoči natpis koji drže putti na sjeveroistočnom pilastru, gdje je arhitekt ponosno i potpisao svoje djelo: *Ove apside izgradio je Juraj Matejev Dalmatinac 1443.* Kao što šibenska katedrala „nema krova", može se reći da „nema ni zida", ako doslovno koristimo riječ, kao imenicu od glagola zidati. Ništa na njoj nije zidano. Umjesto zidova Juraj se poslužio velikim monolitnim blokovima (preko tri metra visine) koji učvršćuju uglove kao pilastri u koje su umetnute jednako visoke, široke kamene ploče koje imaju „dva lica": s jedne strane služe

4. Šibenska katedrala, montažni kameni poluvaljkasti krov i kupola (Foto K. Tadić).

kao fasada, s druge kao unutrašnji zid, a na obje strane su uklesane užljebljene niše sa školjkom na vrhu. Niše su majstorski klesane uz primjenu netom „izumljene" renesansne perspektive (otkriće arhitekta Brunelleschija oko 1420), tako da iako su duboke svega nekoliko centimetara, djeluju kao polukružne. Nije potrebno isticati kakovo se savršenstvo klesanja zahtijevalo pri izradi spojeva (sljubnica) susjednih dijelova, da bi takova konstrukcija bila statički pouzdana i da bi se održala stoljećima.

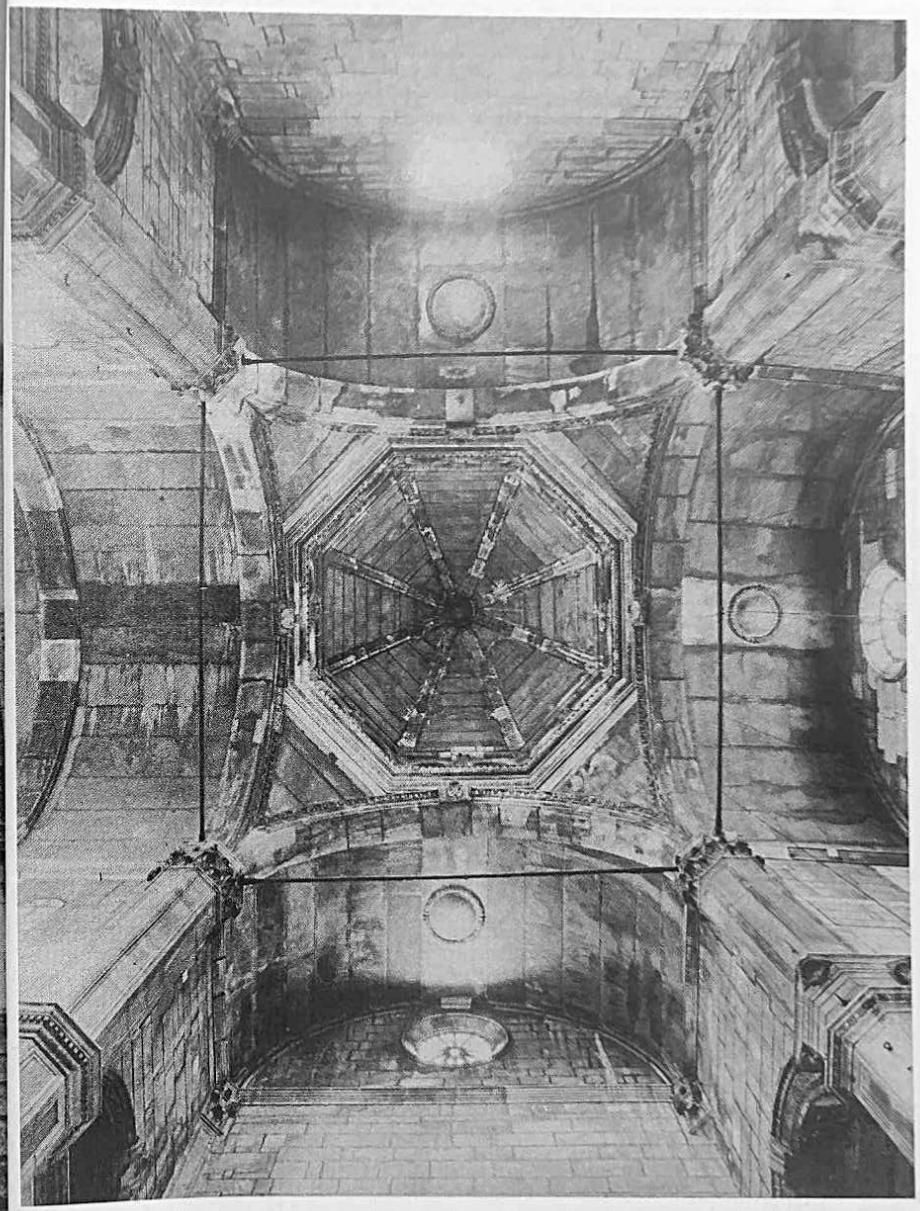

5. Šibenska katedrala, montažni bačvasti svodovi i kupola, iznutra (Foto K. Tadić).

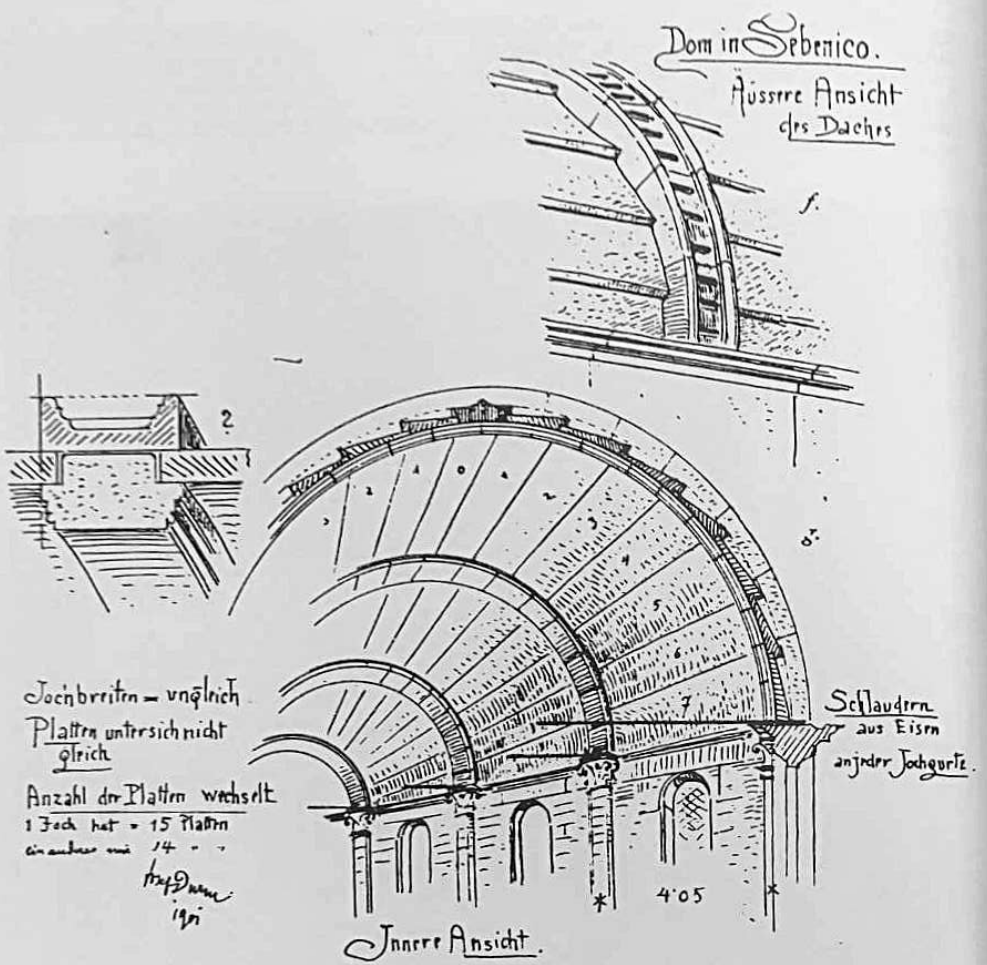

6. Shematski prikaz montaže svoda — krova šibenske katedrale po Durmu; kamene ploče svoda duge su oko 4 m

3. Jurjev učenik *Andrija Aleši* primijenio je tu metodu u gradnji TROGIRSKE KRSTIONICE dovršene 1467. godine. Golemim horizontalnim i vertikalnim [izmjenično širim i užim] blokovima montirao je zidove, umjesto da ih zida. Razlike u širini uspravnih ploča [kako nam izgledaju izvana, jer ne možemo zamisliti da su debele kao zid] nisu ni proizvoljne ni slučajne: uži blokovi obrađeni su s unutrašnje strane klesanjem kao užljebljeni pilastri, a širi kao užljebljene niše sa školjkom, poput šibenskih. Time je ujedno nastavio Jurjev princip konstrukcije koji smo nazvali jedinstvo unutrašnjosti i vanjštine, a to znači da po obliku i veličini građevnih članova, izvana, možete točno znati raspored i kompoziciju elemenata zidova iznutra. Ritam užeg pilastra i šire niše u unutrašnjosti trogirske krstionice „očitava" se na njezinoj vanjštini točno kao i na apsidama šibenske katedrale. Ali, što je moglo dati poticaj Alešiju i pouzdanje da vjeruje u ispravnost tih postupaka i slijedi učitelja? Ponovno se sam mogao uvjeriti, da su princip identiteta građevnih elemenata izvana i iznutra, metodu kojom jedno lice istog kamenog bloka „služi" izvana kao fasada, a drugo kao dio unutrašnje zidne

plohe poznavali i primjenjivali antički graditelji i da se taj način gradnje provjerio kroz čitavo tisućljeće. Zidovi Maloga hrama građeni su također na taj način: ako nacrtamo veličinu i raspored kvadara iznutra, možemo precizno iscrtati fasadu, a da je ni ne pogledamo, jer su identični kameni blokovi klesani u debljini čitavoga zida. I ovdje je svaki komad klesan takovom preciznošću, da su nalijegali jedan na drugi, a da nije bila potrebna vezivna žbuka među njima, niti odgovarajuće „fuge". Ali u zidovima hrama su, u odnosu na Alešijevu krstionicu, relativno maleni i uz to horizontalno slagani blokovi, osim u zaobljenom dijelu zida pod svodom. Međutim, uspravno slagane blokove velikih dimenzija mogao je Aleši vidjeti „preko puta", jer je na taj način konstruirana baza Dioklecijanova mauzoleja (danas katedrale), odnosno periptera, ophoda sa stupovima što ga okružuje.
Zahvaljujući odličnom kamenu što se „brao" u kamenolomima Brača, Segeta i Voluja kraj Trogira i drugdje, Dalmacija se je od antičkih vremena odlikovala građevinama izuzetne čvrstoće i trajnosti, građenim elementima vrhunske klesarske vještine, smionih konstrukcija i vanredne ljepote, ta se tradicija održala kroz srednji vijek, da bi u renesansi urodila novim originalnim ostvarenjima od kojih su neka jedinstvena u Evropi toga doba.

7. Monolitne ploče s uklesanim nišama i ugaoni pilastri srednje apside šibenske katedrale (Foto K. Tadić).

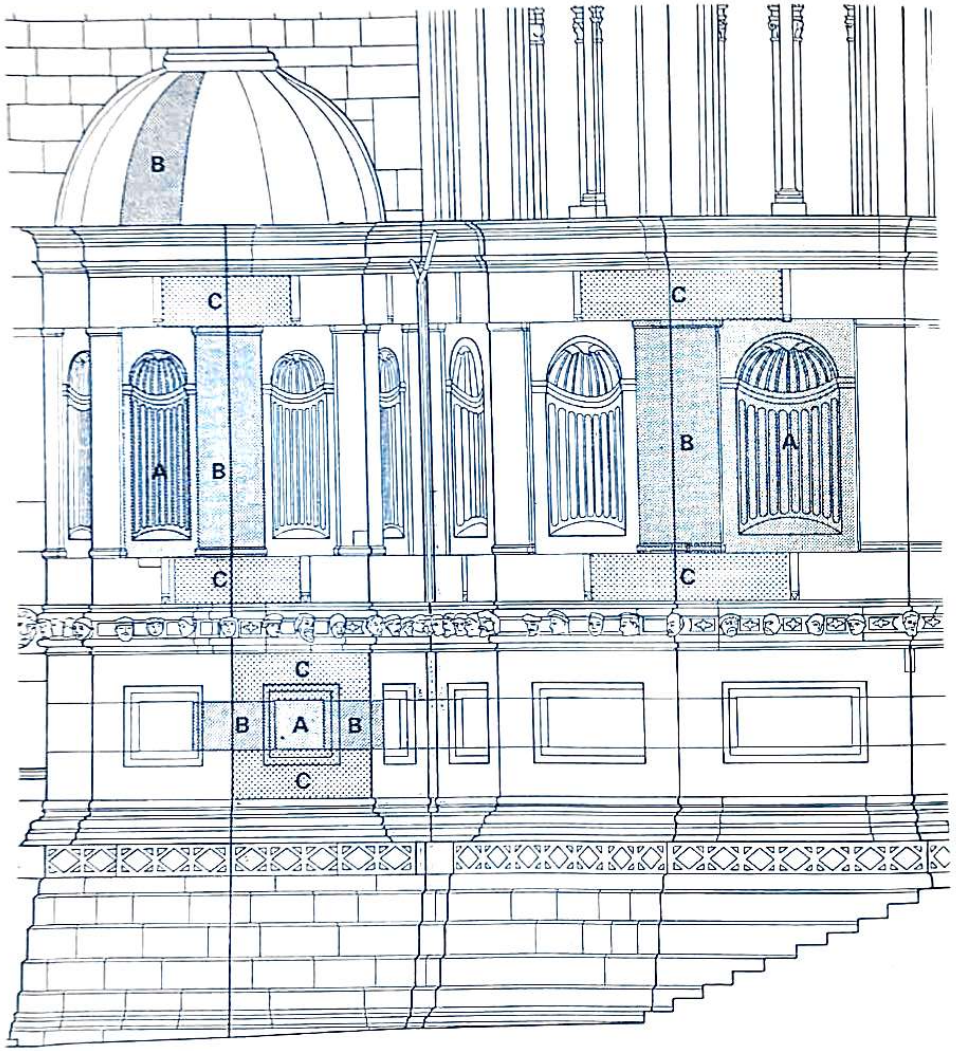

8. Montažni sustav gradnje šibenske katedrale megalitskim ugaonim pilastrima i kamenim pločama (nacrt Instituta za povijest umjetnosti u Zagrebu)

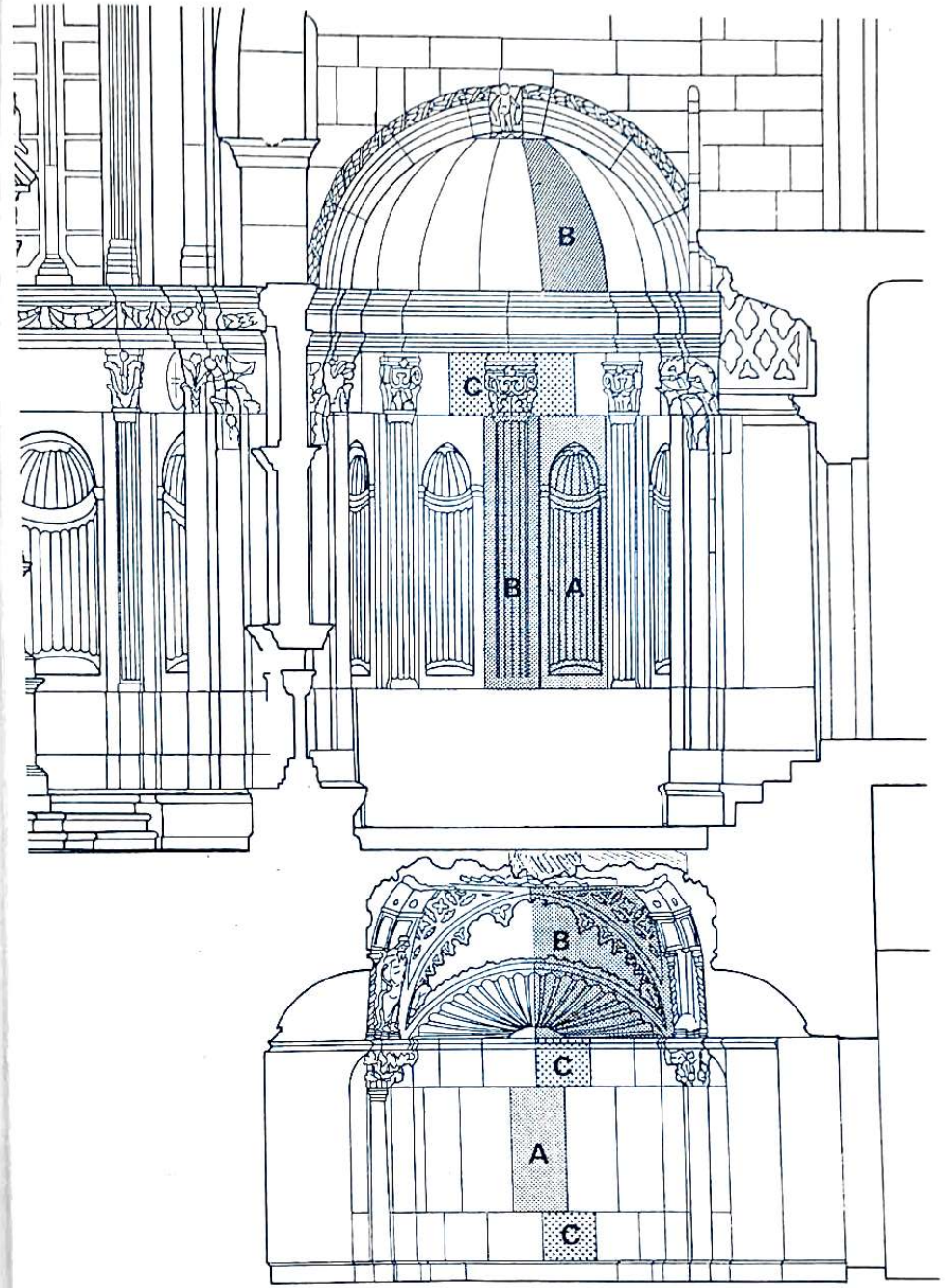

9. Montažni sustav gradnje apsida i krstionice, iznutra (Institut za povijest i umjetnost u Zagrebu).

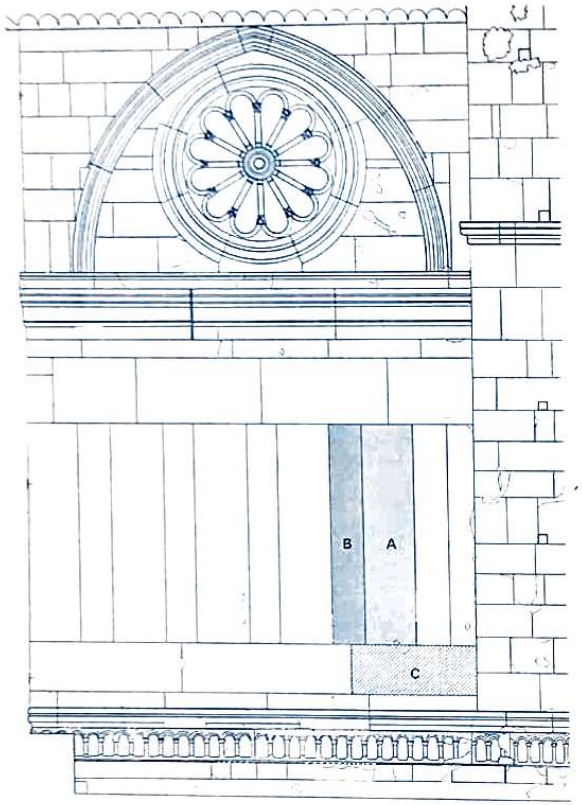

10. Nacrt zapadne fasade trogirske krstionice s naznačenim monolitima konstrukcije.

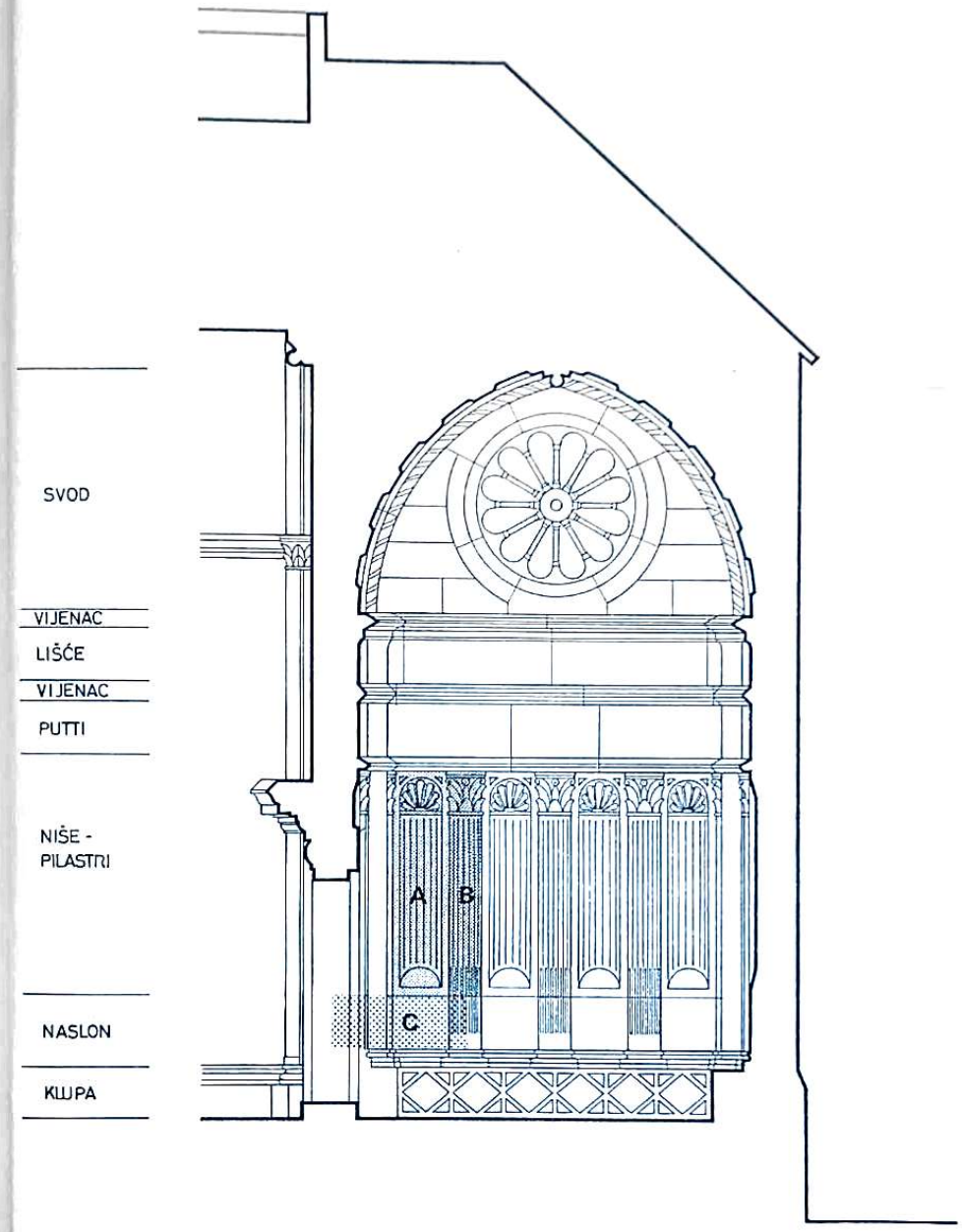

11. Nacrt zapadnog zida iznutra s istim monolitima oblikovanim kao pilastr, niša i naslon klupe.

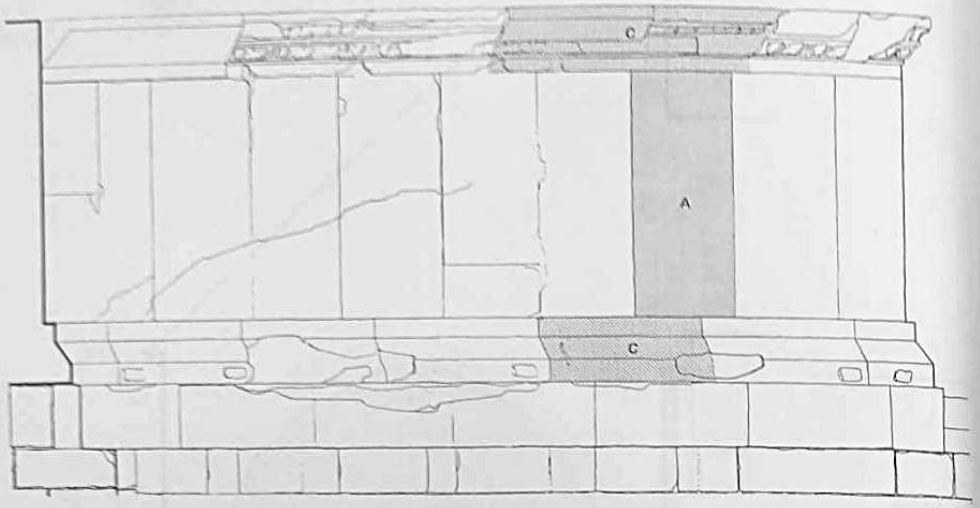

12. Nacrt podnožja Dioklecijanova mauzoleja.

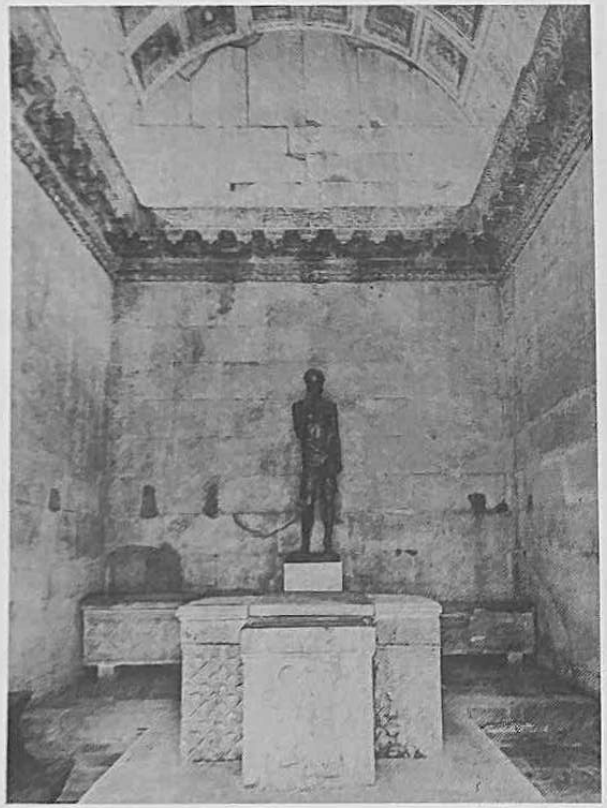

13. Unutrašnjost Maloga hrama: isti blokovi koji iznutra formiraju zid, izvana tvore fasadu (Fotografije iz knjige T. Marasović, Dioklecijanova palača, Zagreb, 1968).